

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-179>
УДК 342.7:004.9:355.241.211

М. Р. Чалабієва, к. ю. н., науковий співробітник
НДІ державного будівництва та місцевого само-
врядування НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-4126-0138

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

***Анотація.** Наукове дослідження присвячене шляхам реалізації консти-
туційних прав людини в умовах цифровізації публічного управління (зокрема,
сфери надання адміністративних послуг) під час воєнного стану в Україні.*

*Відображена практична позитивна тенденція функціонування дер-
жавних електронних ресурсів та мобільних додатків. Висвітлена висока
адаптивність та ефективність роботи Міністерства цифрової транс-
формації в умовах сучасних викликів та потреб українського консти-
туціоналізму. Запропоновано встановлення юридичних фактів, які мали
місце на тимчасово окупованих територіях, для осіб, що повернулися на
підконтрольну територію України – за допомогою застосунок «Дія».*

***Ключові слова:** цифровізація, цифрові права людини, електронні дер-
жавні послуги, застосунок «Дія», «держава у смартфоні», воєнний стан.*

Актуальність теми дослідження. Відкрита збройна агресія
Російської Федерації проти України спричинила гостру необ-

хідність оперативної адаптації правового режиму згідно вимог воєнного часу.

Загалом в Україні введення воєнного стану передбачає наявність загрози національній безпеці держави та тягне за собою настання особливого правового режиму. Права і свободи людини й громадянина під час воєнного стану можуть суттєво обмежуватися.

Враховуючи вище окреслене, запровадження воєнного стану та подальше звуження прав потребують належного правового регулювання. Поруч з цим, інноваційна можливість реалізації конституційних прав через державні ресурси дозволяє суттєво полегшити життя пересічного українця, компенсуючи складності воєнного часу. Саме тому вивчення окремих правових та практичних аспектів цифрового механізму реалізації конституційних прав людини характеризується актуальністю.

Українська реформа цифровізації дозволила скоротити відстань між проміжним населенням та органами державної влади без втрати якості, навіть у такий важкий час – сьогодні кожен може отримати ряд адміністративних послуг лише за допомогою смартфона.

Використання технічних новацій не тільки фактично покращує рівень взаємодії, забезпечуючи комунікацію, але й практично допомагає швидко вирішувати нагальні поточні питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою дослідження концепції електронної держави та її цифровізації займалися наступні правники: Р. Ф. Азізов, І. В. Арістова, О. М. Балинська, О. М. Бандурка, І. Л. Бачило, І. Ю. Богдановська, В. М. Брижко, Н. В. Варламова, С. В. Габуєв, І. Б. Жилиєв, В. О. Кир'ян, А. В. Колодюк, В. О. Копилов, О. В. Петришин, А. В. Петухова, В. Г. Пилипчук, Т. А. Полякова, А. І. Хімченко, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець та ін.

Ключовими роботами іноземних дослідників є доробки Д. Коена, С. Понта та Е. Шмідта: саме вони виокремили «найголовнішу небезпеку» цифровізації публічного управління – відсутність гідного нормативно-правового регулювання даної сфери.

Водночас, тема реалізації цифрових прав людини за допомогою новацій публічного управління у воєнний час – досі не

досліджувалася, що не відповідає гострій потребі юридичної науки та практики.

Мета статті — дослідження механізму і напрямів реалізації прав людини за допомогою цифровізації публічного управління в умовах воєнного часу; виокремлено переваги мобільного застосунку «Дія» у розрізі розбудови сучасного українського конституціоналізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом правові засади запровадження режиму воєнного стану закріплені у Конституції України. Так, згідно п. 19–20 ч. 1 ст. 106 Верховного Закону, Президент України приймає рішення про оголошення стану війни та введення воєнного стану в усій Україні або в окремих її місцевостях у випадку загрози нападу, небезпеки державній незалежності України. Згідно п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України, Верховна Рада України затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих місцевостях [2].

Говорячи про посилення конфлікту у цьому році, введення воєнного стану було здійснено 24 лютого 2022 року Указом Президента України Володимира Зеленського [4]. Даний режим було встановлено на 30 діб.

У подальшому Указом Президента України від 14 березня 2022 року — режим було подовжено на 30 діб [5]. Наразі, Указом Президента України від 18 квітня 2022 року строк воєнного стану триває до 24 травня 2022 року [6].

Вищеозначені Накази допускають обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина, які закріплені статтями 30–34, 38, 39, 41–44 та 53 Конституції України — це право на недоторканість житла, таємницю телефонних розмов, свободу пересування, свободи вираження власних поглядів та переконань. Також мова йде про заборону на мирні зібрання; право на володіння/розпорядження/користування власністю; право на підприємництво, право на працю та інші [2].

Очевидно, що військовий стан суттєво звужує обсяг прав людини та громадянина, тому запровадження такого спеціального правового режиму вимагає високого професіоналізму від

виконавців, а юридичні підстави його оголошення — є вже давно метою наукового обговорення.

Важливо підкреслити, що цифровізація публічного управління, зокрема, функціонування державних порталів та мобільного додатку «Дія», на мою думку, суттєво компенсують вимушене звуження прав людини і громадянина, шляхом реалізації звичних свобод у онлайн-сфері як напряду, так і опосередковано.

Після стрімкого розгортання збройної агресії Росії проти України, за підтримки Міністерства цифрової трансформації України, Ajax System та українською ІТ-спільнотою був розроблений мобільний додаток «Повітряна тривога», який дає змогу оперативно отримувати інформацію про мапу повітряних тривог на території України. Додаток миттєво розсилає повідомлення про стан справ у визначеному місці чи області [3].

Сигнал тривоги вмикають, якщо який-небудь засіб повітряного нападу (ракета, літак) порушив повітряний простір визначеної території. Оскільки немає впевненості, що кожна небезпеку зможуть нейтралізувати Війська протиповітряної оборони, сирени повинні регулярно сповіщати населення про нагальну необхідність пройти в укриття.

Таким чином держава опосередковано піклується про життя людини та її безпеку. Згідно статті 27 Конституції України, кожна людина має невід'ємне право на життя. Важливо, що обов'язок держави — захищати життя людини. Мобільний додаток «Повітряна тривога» ефективно працює задля реалізації вищезазначеного права.

Наступним важливим кроком держави у напрямку цифровізації під час воєнного стану стала суттєва трансформація мобільного додатку «Дія».

Поява альтернативного документу «єДокумент» викликала справжній фурор. Це цифрове посвідчення особи, яке актуальне для людей, що через бойові дії вимушено втратили документи. Документ містить усю необхідну інформацію (прізвище, ім'я, по-батькові; дату народження; картку платника податків) та має спеціальний QR-код. Документ буде діяти протягом воєнного часу, його визнають органи державної влади, поліція та військові на блокпостах.

Визначений функціонал суттєво полегшує процес пересування по Україні та спрощує перетин чисельних блокпостів для осіб, які втратили документи. Дана цифрова модифікація мобільного додатку опосередковано вплинула на можливість реалізації права особи на пересування, яке закріплене у статті 33 Конституції України [2].

Крім того, додаток містить послугу «Допомога армії», яка дозволяє ефективно збирати кошти на допомогу Збройним Силам України, та оперативно звітувати про всі придбання для армії. На мою думку, особи, які безпосередньо не мають змоги захищати Вітчизну (стаття 65 Конституції України)[2], мають можливість фінансово підтримати військових, а отже — опосередковано виконують цей обов'язок, автоматично трансформуючи його у добровільне почесне право.

Крім того, реалізувати вищезазначене гідне право захищати Вітчизну можливо через спеціальний чат-бот «єВорог»[8]. Міністерство цифрової трансформації створили спеціальний бот, куди можна надати інформацію про пересування ворожої техніки/окупантів/диверсантів, прикріпити фото- чи відео-докази, геолокацію та опис ситуації. На мій погляд, подібні державні ініціативи підвищують рівень соціальної свідомості пересічно-го українця, підтримуючи патріотичний дух та віру у майбутнє.

Російська агресія призвела до людських страждань та значних руйнувань, як об'єктів цивільної інфраструктури, так і житла багатьох українців. Держава намагається не тільки фіксувати воєнні злочини Росії, але й збирає дані для подальшої допомоги пересічним українцям у відновленні житла.

Поява категорії «Пошкоджене житло» у додатку «Дія» покликана зібрати дані про пошкодження або знищення нерухомості внаслідок агресії Російської Федерації. Згодом буде створено спеціальну комісію, яка буде здійснювати оцінку збитків.

Дана функція поки знаходиться на рівні збору інформації, а перспектива її реалізації передбачена у Проекті Закону «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [7].

Розмір компенсацій буде передбачений спеціальною методикою, яку у подальшому розробить Кабінет Міністрів України. Важливо, що компенсація за пошкоджену квартиру/будинок не може бути більше ніж за знищене житло. Загалом компенсація передбачена за зруйновані приватні будинки, квартири, а також недобудовані об'єкти (у випадку зведення несучих та зовнішніх огороджувальних конструкцій).

Можемо зробити висновок, що категорія «Пошкоджене майно» стає проміжним кроком на шляху реалізації фундаментальних конституційних прав людини та громадянина: непорушне право приватної власності (стаття 41 Конституції України) та право на житло (стаття 47 Конституції України) [2].

Окрім значних руйнувань, війна спричинила хвилю безробіття, тому державою була реалізована ініціатива «ЄПідтримка», яка передбачала єдиного разу допомогу для найманих працівників та ФОП-ів, які перебувають на територіях, де ведуться активні бойові дії.

Також, через внутрішню міграцію, на порталі державних послуг «Дія» запроваджена можливість отримання довідки про статус внутрішньо переміщеної особи та довідки переселенця. Поруч з цим, державою передбачена фінансова допомога кожному українцю, який виїхав з районів активних бойових дій. Таким чином, державні ініціативи цього напрямку дають змогу реалізувати право особи на соціальний захист та допомогу, яке передбачено статтею 47 Конституції України [2].

Поруч з матеріальними та фізичними втратами, мають місце ментальні травми, що руйнують життя та здоров'я багатьох українців, які тяжко переживають військову реальність нашої Батьківщини. З метою покращити дозвілля співвітчизників, програмісти додатку «Дія» пропонують спробувати гру «Байрактар» та відчути себе в ролі оператора легендарного безпілотної Байрактар. Невеличка приємність, яка черговий раз дозволяє урізноманітнити конституційне право на відпочинок (стаття 45 Конституції України) [2].

Окрім фактичних загроз, країна зіштовхується з іншими проявами гібридної війни — кібератаки, пропаганда та дезінформація.

Загалом дезінформація в електронних засобах масової інформації це найдієвіший засіб впливу на широкі верстви населення. Хоча мас-медіа повинні самостійно блокувати «шкідливий» контент та виявляти дезінформацію, в умовах військового часу це стає дедалі складніше. Натомість «Дія» пропонує послуги «Дія TV» та «Дія Радіо» завдяки ініціативі Міністерства цифрової трансформації України за партнерством Національної суспільної телерадіокомпанії України.

Громадянам представлена можливість безкоштовно слухати українське радіо та дивитися телебачення за допомогою лише смартфона. Чудова можливість отримувати об'єктивну інформацію 24/7, активно протидіяти дезінформації та бути на актуальній новинній хвилі. Дана можливість є безпосереднім проявом права особи на доступ до інформації, яке закріплене у статті 34 Конституції України, а саме право кожного на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір [2]. Таким чином, негайне отримання об'єктивних даних за допомогою додатку «Дія» стає ще одним механізмом сучасної цифрової демократії майбутнього.

Останньою інновацією порталу «Дія» стала можливість підтримати бізнес під час війни. Створено спеціальний фонд за програмою «EU4Business» та підтримкою Міністерства цифрової трансформації, Міністерства економіки та Офісу з розвитку підприємництва та експорту. Оголошено грантовий конкурс для мікро- і малих підприємств. Дана ініціатива надає змогу активно реалізувати конституційне право на працю та на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (статті 42,43 Конституції України) [2].

Окрім трансформації мобільного додатку та медіа-платформи, загалом Міністерство цифрової трансформації України та Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров особисто проводять масштабну роботу по цифровій блокаді Російської Федерації та налагодження перспективного й корисного міжнародного співробітництва. Насамперед, слід підкреслити, співпрацю з Ілоном Маском та використання технології Starlink

в Україні. Ця технологія передбачає доступ до мережі Інтернет за допомогою супутників. Вона вже позитивно себе зарекомендувала, оскільки дозволяє бійцям Збройних Сил України бути на зв'язку та реалізувати спеціальні операції, підтримуючи роботу критичних енергетичних та телекомунікаційних об'єктів, закладів охорони здоров'я та інших.

Державні проекти за ініціативою Міністерства цифрової трансформації вбачаються високоефективними через призму світової цифровізації публічного управління навіть в умовах воєнного часу.

Щодо проблемних аспектів реалізації даної концепції у конституційно-правовому розумінні, на мою думку, залишається невирішеним питання про оперативне реагування на юридичні факти, які мали місце на тимчасово окупованих територіях, для осіб, що повернулися на підконтрольну територію України.

Доцільно було б створити категорію послуг у мобільному додатку «Дія», яка б дозволила особам вирішувати проблеми, що штучно створені через наявність документів, які були примусово видані на окупованих територіях (свідоцтво про народження/смерть особи; свідоцтво про шлюб/про розірвання шлюбу тощо).

Наразі питання встановлення юридичних фактів на тимчасово окупованих територіях потребують вдосконалення та цифрового реформування. Держава повинна стимулювати не тільки спрощення доступу до правосуддя для внутрішньо переміщених осіб та осіб, що проживають на тимчасово окупованих територіях, але й створити простий ефективний цифровий інструмент оперативного вирішення проблеми.

Мова йде про автоматизований механізм на основі державної платформи «Дія. Державні послуги онлайн» [6].

Висновок. Війна — це нові виклики не тільки для проміжного населення, але й для сектору державного управління. Нові проблеми потребують інноваційних альтернативних механізмів їх вирішення. Сьогодні, Україна міцно закріпилася на перших сходинках у питаннях діджиталізації державного управління та послуг.

Скрутна ситуація зайвий раз продемонструвала міцний інтелектуальний та інформаційно-технічний потенціал нашої

країни. Цифрові технології успішно стали частиною буденного життя українців, а українські вимушені переселенці у Європі – не перестають відмічати загальну цифрову прогресивність нашої держави.

Портал «Дія. Державні послуги онлайн» [1] та мобільний додаток «Дія» є інструментами сучасної електронної демократії, вони практично вирішують цілу ланку проблем, реалізуючи конституційні права людини і громадянина в умовах воєнного часу.

Водночас, система має ще багато перспективних напрямків для подальшого розвитку. Пропоную звернути увагу на проблему встановлення юридичних фактів на тимчасово окупованих територіях, та створити простий ефективний цифровий інструмент оперативного вирішення проблеми на основі платформи «Дія. Державні послуги онлайн» та у аналогічному мобільному додатку.

Список використаних джерел

1. «Дія. Державні послуги онлайн» : офіц. веб-сайт. URL : <https://diia.gov.ua>
2. Конституція України : Основний закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр/Text>
3. « Повітряна тривога»: де скачати додаток та як ним користуватися...» : офіц. веб-сайт. URL: <https://novy.tv/ua/news/2022/03/28/vozдушnaya-trevoga-gde-skachat-prylozhenye-y-kak-ym-polzovatsya/>
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Президент України. Документи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022. Президент України. Документи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332022-41737>
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 18 квітня 2022 року № 259/2022. Президент України. Документи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2592022-42237>
7. Проект Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: від 24.03.2022 р. № 7198. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283>

8. «Чат-бот є-Ворог»: офіц. веб-сайт. URL : <https://dumskaya.net/news/ukraintcy-prislali-264-tysyachi-kadrov-s-tehniko-163234/>

References

1. «Diia. Public services online»: ofits. website. URL: <https://diia.gov.ua>
2. Constitution of Ukraine: Basic Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-VR. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр/Text>
3. «Air alarm»: where to download the application and how to use it ...»: ofits. website. URL: <https://novy.tv/ua/news/2022/03/28/vozduzhnaya-trevoga-gde-skachat-prylozhenye-y-kak-ym-polzovatsya/>
4. On the imposition of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of February 24, 2022 № 64/2022. President of Ukraine. Documents. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
5. On the imposition of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of March 14, 2022 № 133/2022. President of Ukraine. Documents. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332022-41737>
6. On the imposition of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of April 18, 2022 № 259/2022. President of Ukraine. Documents. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2592022-42237>
7. Draft Law on Compensation for Damage and Destruction of Certain Categories of Immovable Property as a Result of Combat, Terrorist Acts, Sabotage Caused by Military Aggression of the Russian Federation: March 24, 2022 № 7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283>
8. «Chatbot is the Enemy»: ofits. website. URL: <https://dumskaya.net/news/ukraintcy-prislali-264-tysyachi-kadrov-s-tehniko-163234/>

M. R. Chalabiieva

Implementation of constitutional human rights with the help of digitalization of public governance in war

***Summary.** The research is devoted to the implementation of constitutional human rights in the context of digitalization of public administration (in particular, the provision of administrative services) during martial law in Ukraine.*

The practical positive tendency of functioning of state electronic resources and mobile applications is reflected. High adaptability and efficiency of the Ministry of Digital Transformation in the conditions of modern challenges and needs of Ukrainian constitutionalism are highlighted. It is proposed to establish

the legal facts that took place in the temporarily occupied territories for persons who returned to the controlled territory of Ukraine — using the application «Diiia».

The relevance of the research topic is due to the following. The open armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has necessitated the urgent adaptation of the legal regime to the requirements of wartime.

In general, the imposition of martial law in Ukraine threatens the national security of the state and entails the emergence of a special legal regime. The rights and freedoms of man and citizen during martial law may be significantly restricted.

Given the above, the imposition of martial law and further narrowing of rights require proper legal regulation. Along with this, the innovative possibility of exercising constitutional rights through state resources can significantly facilitate the life of the average Ukrainian, compensating for the difficulties of wartime. That is why the study of certain legal and practical aspects of the digital mechanism for the implementation of constitutional human rights is characterized by relevance.

Ukraine's digitalization reform has reduced the gap between the intermediate population and public authorities without losing quality, even in such a difficult time — today, everyone can get a number of administrative services using a smartphone.

The use of technical innovations not only actually improves the level of interaction, providing communication, but also practically helps to resolve issues quickly.

Analyzing recent research and publications, I came to the conclusion that the following lawyers dealt with the study of the concept of electronic state and digitalization of the state: R. F. Azizov, I. V. Aristova, O. M. Balinskaya, O. M. Bandurka, I. L. Bachilo, I. Yu. Bogdanovska, V. M. Bryzhko, N. V. Varlamova, S. V. Gabuev, I. B. Zhilyaev, V. O. Kiryan, A. V. Kolodyuk, V. O. Kopylov, O. V. Petrishin, A. V. Petukhova, V. G. Pilipchuk, T. A. Polyakova, A. I. Khimchenko, V. S. Tsybalyuk, M. Ya. Shvets and others.

The key works of foreign researchers are the works of D. Cohen, S. Pont and E. Schmidt: they singled out the «main danger» of digitalization of public administration — the lack of decent legal regulation in this area.

At the same time, the topic of the realization of digital human rights through innovations in public administration in wartime has not yet been studied, which does not meet the urgent need for legal science and practice.

Therefore, the purpose of my article is to study the mechanism and directions of realization of human and civil rights through the digitalization of public

administration in wartime, highlighted the benefits of mobile application «Diia» in terms of building modern Ukrainian constitutionalism. It is proposed to supplement the mobile application with the function of helping people who have returned from temporarily uncontrolled territories, in particular, solving the issue of establishing legal facts (birth / death of a person, marriage / divorce, etc.).

Key words: digitalization, digital human rights, electronic public services, «Diia» application, «A state in the smartphone», martial law.